

Cirkulärnr: 2001:145
Diariernr: 2001/2424
Handläggare: Hans Ekman
Sektion/Enhet: Civilrättssektionen
Externmedverkan: Annika Gustafsson
Datum: 2001-12-13
Mottagare: Kommunstyrelsen
Kommundirektörer
Grundskola
Gymnasieskola
Rubrik: Högsta domstolens mål om mobbning
Bilagor: HD:s dom med bilagor

Civilrättssektionen
Hans Ekman

2001-12-13

Kommunstyrelsen
Kommundirektörer
Grundskola
Gymnasieskola

Högsta domstolens mål om mobbning

HD har i dom den 28 november 2001, mål T 351-01, slagit fast att Grums kommun inte är skadeståndsskyldig mot en f d elev på grund av att hon varit utsatt för mobbning under högstadiet.

Domstolen fann att skolan vidtagit tillräckliga åtgärder för att hjälpa den utsatta eleven och därför kan kommunen, som huvudman för skolan, inte anses ha förfarit felaktigt eller försumligt.

Domen visar att det ställs mycket höga krav på verksamheten när det är fråga om att förebygga, utreda och komma till rätta med mobbningsproblem. Nedan följer en bakgrund till själva domen, med redogörelse för händelseförloppet, därefter en genomgång av de aktuella bestämmelserna på skolområdet och slutligen en analys av vilka slutsatser som kan dras av HD-domen vad beträffar det förebyggande arbetet i skolan.

Bakgrund

Tingsrättsdomen

Johanna R stämde Grums kommun år 1997 och yrkade nära 700 000 kr i skadestånd på grund av att hon ansåg att skolan inte vidtagit tillräckliga åtgärder för att stoppa mobbningen mot henne. Det yrkade beloppet utgjorde dels ersättning för sveda och värk, ersättning för framtida inkomstförlust under en tid av fem år och ersättning för olägenheter och merkostnad på grund av ett års avbrott i skolgången och ersättning för faktiska kostnader för eget boende. Karlstad tingsrätt tillerkände Johanna R 125 000 kr i skadeståndersättning. Karlstad tingsrätts dom 1999-11-05, mål nr T 1722-97.

Hovrättsdomen

Grums kommun överklagade till hovrätten som ändrade tingsrättens dom. Hovrätten fann att Johanna R visserligen varit utsatt för kränkande behandling i form av mobbning och att detta medfört att hon inte kunnat delta i vanligt skolarbete, men att kommunen inte gjort sig skyldig till fel eller försumelse. Hovrätten ansåg det klarlagt att skolan, i den utsträckning det kunde begäras, försökt få Johanna R att berätta om sin situation men inte lyckats få klara svar från henne om vad hennes problem bestod i. Skolan ansågs därför ha gjort vad som kunde göras för att få klarhet i om mobbning förekom. Hovrätten underströk också att alla de insatser som gjorts verkade haft till syfte att bereda Johanna R möjligheter till en trygg skolgång och att åtgärderna föreföll helt adekvata. Hovrätten menar också att man i efterhand kan fråga sig om de olika stödåtgärderna kunde ha utformats på ett annorlunda sätt. Riktigheten av åtgärderna måste emellertid bedömas i ljuset av att elevens mor var överens med skolledningen om de olika åtgärder som borde prövas och att samtliga inblandade trodde att åtgärderna verkligen skulle hjälpa Johanna R. Även hennes egna önskemål såg skolan till att tillgodose. Skälen till att åtgärderna ändå misslyckades var, enligt hovrätten, antagligen de som Johanna R själv angav, nämligen att hon mätte så dåligt att hon inte klarade att delta i det som anordnades för henne.

Beträffande skolverkets kritik i samband med tillsynsbeslutet, fann hovrätten att verket i allt väsentligt grundat sin kritik mot skolan på den skriftliga dokumentationen. Eftersom hovrätten haft ett betydligt bredare underlag för sin bedömning kom den till en annan slutsats, nämligen att kommunen gjort vad som rimligen kunde begäras av den i syfte att utreda frågan om mobbning. Skolverkets påpekande, att ett skriftligt individuellt åtgärdsprogram inte hade upprättats omgående, kunde enligt hovrätten inte betraktas som en försumlighet i skadeståndsrättslig mening. Skälet till detta var att alla åtgärder hade beslutats i samråd mellan skolan, eleven och hennes mamma och så långt möjligt utgick ifrån Johanna R:s behov, helt i enlighet med läroplanen. Hovrättens för Västra Sverige dom 2000-12-21, mål nr T 5729-99.

Högsta Domstolen

Johanna R överklagade hovrättens dom till Högsta Domstolen som meddelade prövningstillstånd. HD konstaterade att problematiken kring mobbning under de senaste 15 åren blivit synlig på ett helt annat sätt än som tidigare varit fallet. Även HD fann att Johanna R blivit mobbad i årskurs sju och i vart fall i början av åttonde klassen. Mobbningen bestod i trakasserier, genom olika typer av nedsättande kommentarer, från ett antal pojkar i hennes egen klass och att hon inte fick delta i klassens gemenskap.

HD redogör för de åtgärder skolan vidtog så fort lärarna fick kännedom om att Johanna R hade problem. Hennes klassföreståndare tog genast tag i saken och talade med flickorna i klassen för sig och pojkarna för sig. Han ägnade extra uppmärksamhet åt Johanna Roch frågade henne vid upprepade tillfällen hur hon hade det och hon svarade då bara att det var bra. Då han

märkte att hon inte gjorde det, försökte han ta reda på anledningen. Klassföreståndaren tog kontakt med kamratstödarna, skolvärdinnan och en speciallärare och bad dem vara särskilt uppmärksamma på Johanna R. Han fick inga rapporter om att Johanna R för illa. Klassföreståndaren talade också med lärarlaget och på klassrådet behandlade man frågor om mobbning. Så snart Johanna R hade namngivit två pojkar som retat henne kallade klassföreståndaren omedelbart till föräldramöte där mobbningsproblemet togs upp. De två namngivna pojkarna och deras föräldrar kallades upp till rektorsexpeditionen tillsammans med Johanna R:s mamma och skolledningen. Detta möte ledde till att de utpekade pojkarna slutade reta Johanna R.

Skolan gav två personer ett särskilt ansvar för Johanna R. Kuratorn hade samtal med henne två till tre gånger varje vecka, men kunde trots detta inte få reda på vad som plågade Johanna R. Inte heller hennes mor kunde hjälpa skolan att få någon ytterligare klarhet i Johanna R:s problem.

Skolan ordnade också individuellt schema, individuell undervisning, hemundervisning och samtalsterapi hos psykolog för Johanna R. Hon fick också tillfälle till flera olika former av praktiktjänstgöring. Hennes ärende behandlades på ett stort antal elevvårdskonferenser och kommunen vidtog en lång rad åtgärder för att allmänt förebygga och förhindra mobbning i skolan.

HD konstaterar att det är naturligt att den som drabbas av mobbning reagerar med att tåga. Detta innebär stora problem för de personer som vill ingripa och hjälpa den mobbade. Utredningen i målet visar ändå, menar HD, att skolpersonalen gjorde allvarliga försök att få reda på vad som pågick. Man fick dock inte fram uppgifter om vad som hände och vad som orsakade Johanna R:s psykiska och fysiska symptom. HD:s slutsats blir ändå att skolan gjort vad som rimligen kunnat begäras av den i den aktuella situationen.

Lagstiftning

Skollagen

Första kap 2 § 3 stycket skollagen (1985:1100) stadgar, efter en lagändring år 1990, att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde. I förarbetena till lagrummet (Prop 1990/91:18 sid 30) understryks att aktningen för varje människas egenvärde måste räknas till skolans viktiga fostransmål. Som exempel på vad detta mer konkret innebär anges, att alla former av mobbning kraftfullt skall motverkas. HD konstaterade, att det vid den tid som var aktuell i målet, dvs 1992—1996, fanns både en medvetenhet om problematiken och en allmän skyldighet för skolans personal att förhindra mobbning.

Då skollagen ändrades 1993 har skolans ansvar ytterligare markerats när det gäller att ingripa mot och förebygga mobbning. Den ändringen trädde i kraft 1 juli 1994.

Enligt 1 kap 4 § skollagen är kommunerna huvudmän för grundskolan. Som huvudman ansvarar kommunen enligt 12 § för att utbildningen genomförs i enlighet med bestämmelserna i skollagen och de övriga bestämmelser som kan finnas i annan lag eller förordning. HD understryker att med "utbildning" avses inte bara den direkta undervisningen utan även skolans fostrande roll. Här hänvisas till propositionen till skollagen, se ovan.

Arbetsmiljölagen

För verksamheten i skolan är också arbetsmiljölagen (1977/11:60) och arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter tillämpliga. I de sistnämnda sägs att arbetsmiljön skall vara sådan att ohälsa inte uppkommer. HD omnämner bara arbetsmiljölagen och arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter, men går inte närmare in på betydelsen av dessa för bedömningen av detta mål.

Frågan om fel eller försummelse vid myndighetsutövning

Enligt 3 kap 2 § skadeståndslagen (1972:207) ska staten eller en kommun ersätta personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada, som vållats genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande staten eller kommunen svarar.

Stadgandet innebär att om en skada kan anses vara vållad "vid myndighetsutövning" så kan den skadelidande dels få ersättning för person- och sakskada men också ren förmögenhetsskada. Med det sistnämnda avses ersättning för exempelvis förlorad arbetsförtjänst eller andra ekonomiska förluster.

En viktig fråga i målet var därför om skolans arbete med att motverka mobbing kunde anses vara av karaktären "myndighetsutövning". HD började med att fastslå att typiskt för myndighetsutövning är beslut och åtgärder från det allmännas sida som är ett uttryck för samhällets rätt att utöva makt över medborgarna. Den enskildes beroendeförhållande till myndigheten är karaktäristiskt för myndighetsutövningen. Med det avses att myndigheten bestämmer över den enskildes rättigheter och skyldigheter på ett sätt som inte förekommer i privaträttsliga sammanhang. När det sägs att skadan skall ha vållats vid "myndighetsutövning", betyder det att den endast behöver stå i ett visst närmare sammanhang med "myndighetsutövningen". När skolplikt föreligger (dvs från första till nionde klassen) har skolans verksamhet, *bortsett från undervisningen*, ofta en påtaglig karaktär av "myndighetsutövning", anser HD.

Det sagda innebär att HD nu slagit fast att undervisning inte är "myndighetsutövning" men däremot skolans övriga arbete av fostrande karaktär.

Vad HD i detalj avser med att skolans verksamhet ofta har en påtaglig karaktär av "myndighetsutövning", *bortsett från undervisningen*, är inte helt enkelt att fastslå. Troligt är emellertid att lärares tillrättavisning av elev eller en lärares samtal med föräldrar till misstänkt mobbare eller mobboffer liksom andra åtgärder för att utreda och motverka mobbing skulle kunna hänföras till "myndighetsutövning". Däremot torde det vara oklart, huruvida förtroliga samtal mellan t ex kurator eller skolsköterska eller skolpsykolog och en

elev angående elevens fysiska eller psykiska skolrelaterade problem, kan betraktas som myndighetsutövning. På detta ger HD-domen inte något klart svar.

Betydelsen av att en åtgärd anses vara vidtagen "vid myndighetsutövning" är således främst av betydelse för bestämningen av vilken typ av skadestånd som kan utgå. Det skall också tilläggas att en åtgärd som betecknas som "myndighetsutövning" medför högre krav på korrekt hantering från myndighetspersonens sida.

Vårdslöshetsansvar

Det är viktigt att understryka, att ansvaret för skolhuvudmannen, dvs kommunen, är ett vårdslöshetsansvar, även kallat culpaansvar. Detta innebär att skadan skall ha vållats genom oaktsamhet, för att skadeståndsskyldighet ska kunna uppkomma. Kommunen ansvarar för de åtgärder som skolans personal vidtagit är riktiga. Rektor har huvudansvaret. Det finns också ett ansvar för att åtgärder blir vidtagna, dvs har skolan varit passiv och inte reagerat kan även det ådra skolan ett skadeståndsansvar. Det är inte nödvändigt att den skadelidande kan peka ut en person som ansvarig för försummelsen.

HD påpekar också att flera mindre fel eller försummelser av olika anställda, tillsammans kan utgöra skadeståndsgrundande oaktsamhet. Det är den s k kumulativa effekten.

Hur mycket och vad är då skolan skyldig att göra? HD säger att det i culpaansvaret ligger ett krav på att skolan skall ha gjort "vad som rimligen kan begäras". Det kan däremot inte ställas något reservationslöst krav på att åtgärderna varit framgångsrika. Med detta avses troligen att även om skolan inte lyckats hantera alla problem hos en elev, kan således kommunen tänkas gå fri, förutsatt att skolan vidtagit alla åtgärder som rimligen kan krävas.

HD förordar inte någon särskild teori eller handlingsmodell för att komma tillrätta med mobbningsproblem. I stället konstaterar domstolen att mobbning är ett komplicerat socialt och psykologiskt fenomen och att flera olika metoder existerar för att komma tillrätta med mobbning. Det avgörande är, säger HD, huruvida skolan tagit problemet på allvar och gjort vad den kunnat för att komma till rätta med det.

Slutsatser

HD-domen och vunna erfarenheter i samband med processen visar att

- mycket höga krav ställs på skolans arbete för att motverka mobbning, annars kan kommunen bli skadeståndsskyldig.
- skolans fostrande och mobbningsförebyggande arbete är i många fall att hänföra till myndighetsutövning – detta ökar ytterligare kraven på korrekt handlande.

- skolläroplanen har det yttersta ansvaret för att t ex det mobbningsförebyggande arbetet bedrivs i enlighet med gällande regler.
- dokumentation är viktig beträffande alla åtgärder som vidtas av skolan vid misstanke om mobbning eller andra problem med elever. Detta innebär att skolan måste kunna visa att personalen dokumenterat, skrivit ner, vilka samtal som förts, vad de gällt och hur uppföljning sker av vidtagna åtgärder.
- skolans kontakt med elevernas föräldrar är central – särskilt när det är fråga om åtgärder för att förebygga, utreda eller bekämpa mobbning.
- alla åtgärder skolan vidtar för att komma till rätta med mobbning måste ske i samarbete med föräldrarna till de berörda eleverna.
- skolan inte får inrikta sina insatser enbart på den elev som kan vara utsatt för mobbning utan ett helhetsperspektiv måste användas så att skolan så långt möjligt söker ta reda på vilka som uppträtt kränkande och även söker ändra deras beteende.
- skolans samlade arbete hela tiden måste inriktas på att ge alla elever en så lugn och trygg arbetsplats som möjligt. Med ett sådant förebyggande helhetsperspektiv är det lättare att upptäcka kränkande behandlingar och att ingripa och åtgärda dem i stället för att i efterhand enbart inrikta insatserna på den elev som kan vara utsatt för mobbning.

Seminarium om mobbning

Med anledning av det stora intresse som visats för frågan anordnar Svenska Kommunförbundet ett seminarium för att belysa rättsfallet och dess juridiska konsekvenser. Vi informerar även om skolans ansvar som arbetsgivare när det gäller arbetsrätt och arbetsmiljö när det gäller mobbning samt diskuterar skollagstiftningen i dag och hur reglerna rörande mobbning kan tänkas utvecklas. Projektet Tillsammans mot mobbning informerar om sitt arbete som en grund för fortsatt arbete i kommunerna. Mer information om seminariet och anmälningssblankett finns på vår hemsida, www.svekom.se.

Övrigt

Upplysningar om domen och målet kan också lämnas av Grums kommuns ombud i målet jur kand Annika Gustafsson, som även medverkat vid utformningen av detta cirkulär Advokaterna Liman & Partners, (tfn 08-671 60 00), och förbundsjuristerna Irene Reuterfors Mattsson och Olof Moberg.

SVENSKA KOMMUNFÖRBUNDET
Civilrättssektionen

Hans Ekman

Bilaga: HD:s dom med bilagor

